

עליית משה להר לקבל הלוחות

ציורי העליה

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
עֲלֵה אֵלַי הַהָרָה
וְהִי־הָשָׁם
וְאֶתְנָה לָךְ
אֶת־לַחֹת הָאֲבֹנִים
וְהַתּוֹרָה
וְהַמִּצְוָה
אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם:

עליית משה

וַיֵּקֶם מֹשֶׁה וַיהוֹשֻׁעַ מִשְׁרָתוֹ
וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הָרָה הָאֵלֶּהֶם:

וְאֶל־הַזְקֵנִים אָמַר
שְׁבוּ־לִנּוּ בָּיָה
עַד אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֲלֵיכֶם
וְהָנָה אֶהְיֶה וְחֹזֵל עִמָּכֶם
מִי־בָעַל דְּבָרִים יִגֹּשׁ אֵלֵיכֶם:

כיסוי העגל

וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הָהָר
וַיִּכַּס הָעֵגֹל אֶת־הָהָר:
וַיִּשְׁכֵּן כְּבוֹד־יְהוָה עַל־הָרָה סִינַי
וַיִּכְסְהוּ הָעֵגֹל שֵׁשֶׁת יָמִים
וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶ�ה בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי מִתּוֹךְ הָעֵגֹל:

וַיִּמְרָאֵה כְבוֹד יְהוָה
כְּאִשׁ אֹכֶלֶת בָּרֶאֶשׁ הָהָר
לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל:

וַיָּבֹא מֹשֶ�ה בְּתוֹךְ הָעֵגֹל
וַיַּעַל אֶל־הָהָר
וַיְהִי מֹשֶׁה בְּהָרָה
אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה:

מקרא.....	1
ספר שמות.....	1
ספר דברים.....	5
משנה.....	7
משנה תענית פרק ד משנה ו.....	7
תלמוד בבלי.....	7
בבלי תענית דף ל עמוד ב. בבא בתרא קכא, א.....	7
מדרשים.....	7
סדר עולם רבה פרק ו.....	7
מדרש תנחומא (ורשא) פרשת כי תשא.....	8
מדרש תנחומא (ורשא) פרשת תרומה.....	8
מדרש תנחומא (ורשא) פרשת פקודי.....	8
תנא דבי אליהו אליהו זוטא פרשה ד.....	8
ראשונים.....	11
רש"י שמות פרק לג.....	11
רש"י דברים פרק ט.....	11
רא"ש מסכת ראש השנה פרק ד.....	11
תוספות מסכת שבת דף פט עמוד א.....	11
תוספות מסכת בבא קמא דף פב עמוד א.....	11
רמב"ן שמות פרק לג.....	12
ריצב"א.....	13
דרשות מהר"ח אור זרוע.....	13
פיוטי רבי פנחס הכהן.....	13
חבור התשובה למאירי - משיב נפש מאמר שני פרק ב.....	13
ספר היראה - לרבנו יונה גירונדי ז"ל.....	13
אחרונים.....	13
מה עשה משה ארבעים יום.....	13
אבן עזרא שמות פרק לא.....	14
ספר מורה נבוכים - חלק ג פרק נא.....	14

מקרא

ספר שמות

מתן הלוחות

פרשה קכד (סתומה)

וַיֵּתֶן אֱלֹהִים
כָּבִלְתוּ לְדָבָר אֹתוֹ בְּהָר סִינַי
שְׁנֵי לַחַת הָעֵדֻת
לַחַת אֲבֹנִים
כְּתָבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים:

וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה

[כאן מספר עשיית העגל על ידי העם]

דברי יי

יי למשה: לך רד

וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵךְ־רֹד

כִּי שָׁחַת עַמְּךָ

אֲשֶׁר הָעֵלִית מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:

סֵרוּ מִהֵר מִן־הָדָרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם

עֲשׂוּ לָהֶם עֹגֶל מִסִּכָּה

וַיִּשְׁתַּחֲוִּי־לוֹ

וַיִּזְבְּחוּ־לֹ

וַיֵּאמְרוּ

אֵלֶּה אֱלֹהֵינוּ יִשְׂרָאֵל

אֲשֶׁר הָעֵלִינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:

יי למשה: הניחה לי ואכלם

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

רְאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה

וְהִנֵּה עַם־קָשָׁה־עֲרָף הוּא:

וַעֲתֵּה הַנִּיחָה לִּי

וַיַּחֲרֹאֲפֵי בָהֶם וְאָכְלָם

וַאֲעִשֶׂה אוֹתָךְ לְגֹי גָדוֹל:

תפלת משה

וַיַּחֲלֵ מֹשֶׁה אֶת־פָּנָיו יְהוָה אֱלֹהָיו
וַיֹּאמֶר

לְמָה יְהוָה יַחֲרֶה אַפְּךָ בְּעַמְּךָ

אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם

בְּכַח גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה:

לָמָּה יֵאמְרוּ מִצְרַיִם לְאֹמֶר

בְּרָעָה הוֹצִיאָם

לְהָרֹג אֹתָם בְּהָרִים

וְלִכְלֹתָם מַעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה

שׁוֹב מִחֲרוֹן אַפְּךָ

וְהִנַּחְתָּם עַל־הָרָעָה לְעַמְּךָ:

זָכַר לְאַבְרָהָם לִיצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עַבְדְּךָ

אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בְּךָ

וַתִּדְבֹּר אֱלֹהִים

אֲרִבָּה אֶת־זַרְעֲכֶם כְּכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם

וְכָל־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אֶמְרָתִי אֲתֵן לְזַרְעֲכֶם

וְנִחְלֹו לְעַלְמָם:

וינחם יי

וַיִּנַּחֵם יְהוָה

עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ:

וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה

משה יורד מההר

וַיָּפֹן וַיֵּרֶד מִן־הָהָר

וּשְׁנֵי לַחַת הָעֵדֻת בְּיָדוֹ

לַחַת כְּתָבִים מִשְׁנֵי עַבְרִיָּהֶם

מִזָּה וּמִזָּה הֵם כְּתָבִים:

וְהִלַּחַת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הַמָּה

וְהַמְכַתֵּב מִכְּתָב אֱלֹהִים הוּא

חֲרוּת עַל־הַלַּחַת:

[משה ויהושע – הושמט]

שבירת הלוחות והשקאת העם

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קִרַּב אֶל־הַמַּחֲנֶה

וַיִּרְא אֶת־הָעֹגֶל וּמַחֲלָת

וַיַּחֲרֹאֲף מֹשֶׁה

וַיִּשְׁלַךְ מִיָּדוֹ אֶת־הַלַּחַת

וַיִּשְׂבֹּר אֹתָם תַּחַת הָהָר:

וַיִּשָּׂח אֶת־הָעֹגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה

וַיִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ

וַיִּטְחֵן עַד אֲשֶׁר־דָּק

אֶתְּהָ וְהָעָם אֲשֶׁר הֵעֵלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
אֶל־הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלַיַּעֲקֹב
לֵאמֹר

לְיִרְעָךָ אֶתְנַנָּה:

וְשִׁלַּחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ

וְגִרְשִׁיתִי

אֶת־הַכְּנַעֲנִי

הָאֱמֹרִי

וְהַחִתִּי

וְהַפְרָזִי

הַחִוִּי

וְהַיְבוֹסִי:

אֶל־אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ

כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ

כִּי עִם־קִשָּׁה־עֶרְוָה אֵתָהּ

פֹּאֲכִלֶךָ בַּדֶּרֶךְ:

וַיִּשְׁמַע הָעָם וַיִּתְּאוּבְלוּ

וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת־הַדְּבָר הַרְעָה הַזֶּה וַיִּתְּאוּבְלוּ

וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ עֵדִיו עִלּוֹ:

יִי לַמֶּשֶׁה: הוֹרֵד עִדֶּיךָ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

אָמַר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל

אֲתֶם עִם־קִשָּׁה־עֶרְוָה

רַגַּע אֶחָד אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ וְכִלִּיתִיךָ

וְעַתָּה הוֹרֵד עִדֶּיךָ מֵעִלֶּיךָ

וְאֲדַעַה מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ:

קִיּוּם יִשְׂרָאֵל

וַיִּתְּנָצְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵדִים מִהָר חוֹרֵב:

וַיִּתְּנָצְלוּ

יִדְעָתִיךָ בְּשֵׁם

תַּפְלַת מֹשֶׁה

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה

רְאֵה אֲתָהּ אָמַר אֵלִי

הָעַל אֶת־הָעָם הַזֶּה

וְאֵתָהּ לֹא הוֹדַעְתָּנִי

אֵת אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי

וְאֵתָהּ אֲמַרְתָּ

יִדְעָתִיךָ בְּשֵׁם

וְגַם־מִצָּאֵת חֵן בְּעֵינַי:

וְעַתָּה אִם־נָא מִצָּאֵתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ

וַיֹּזַל עַל־פְּנֵי הַמַּיִם

וַיִּשָּׁק אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

[שאר דברי משה לאהרן והריגה בעם על ידי משה

והלויים – הושמט]

משה שב אל ה'

וַיְהִי מִמַּחֲרַת

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם

אֲתֶם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדוֹלָה

וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל־יְהוָה

אוֹלִי אֲכַפְרָה בְּעֵד חֲטָאתְכֶם:

תַּפְלַת מֹשֶׁה

וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה

וַיֹּאמֶר

אֲנִי חֲטָא חֲטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדוֹלָה

וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהִי זָהָב:

וְעַתָּה אִם־תִּשָּׂא חֲטָאתֶם

וְאִם־אֵין

מַחְנִי נָא מִסִּפְרֶךָ אֲשֶׁר כָּתַבְתָּ:

תְּשׁוּבַת ה'

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

מִי אֲשֶׁר חֲטָא־לִי אֲמַחֲנוּ מִסִּפְרִי:

וְעַתָּה

לֵךְ נַחֵה אֶת־הָעָם אֶל אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ

הַגֵּה מִלְּאֲכִי יָלֵךְ לְפָנֶיךָ

וּבְיוֹם פְּקֹדִי וּפְקַדְתִּי עֲלֵהֶם חֲטָאתָם:

וַיִּתְּנָצְלוּ

וַיִּגַּף ה' אֶת הָעָם

וַיִּגַּף יְהוָה אֶת־הָעָם

עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֹל ,

אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן:

וַיִּתְּנָצְלוּ

ה' לַמֶּשֶׁה: לָךְ עֵלָה מִזֶּה

$\bar{\Delta} \div (e \approx 2.71828)$

⊙

וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

לֵךְ עֲלֶה מִזֶּה

הודעני נא את־דרכך ואדעך

ופני לא יראני:

למען אמצא־חן בעיניך

וראה כי עמך הגוי הזה:

לוחות שניות

ויאמר

פני ילכו והנחתי לך:

ציווי פסל לך

ויאמר יהוה אל־משה

פסל־לך שני־לחת אבנים כראשנים

וכתבתי על־הלחת

את־הדברים אשר היו על־הלחת הראשנים אשר שברת:

ויאמר אליו

אס־אין פניך הלכים אל־תעלנו מזה:

ובמה יודע אפוא

כי־מצאתי חן בעיניך אני ועמך

הלוא בלכתך עמנו

ונפלינו אני ועמך

מכל־העם אשר על־פני האדמה:

והיה נכון לבקר

ועלית בבקר אל־הר סיני

ונצבת לי שם על־ראש ההר:

ואיש לא־יעלה עמך

וגם־איש אל־ירא בכל־ההר

גם־הצאן והבקר אל־ירעו אל־מול ההר ההוא:

ויאמר יהוה אל־משה

גם את־הדבר הזה אשר דברת אעשה

כי־מצאת חן בעיני

ואדעך בשם:

קיום ויפסל וישכם ויעל

ויפסל שני־לחת אבנים כראשנים

וישפם משה בבקר

ויעל אל־הר סיני

כאשר צוה יהוה אתו

ויקח בידו שני לחת אבנים:

בקשת משה: הראני את כבודך

ויאמר

הראני נא את־כבודך:

ויאמר

אני אעביר כל־טובי על־פניך

וקראתי בשם יהוה לפניך

וחנתי את־אשר אחן

ורחמתי את־אשר ארחם:

הראות הדרכים

וירד יהוה בענן

ויתצב עמו שם

ויקרא בשם יהוה:

ויאמר

לא תוכל לראות את־פני

כי לא־יראני האדם וחי:

ויעבר יהוה | על־פניו ויקרא

יהוה | יהוה

אל רחום וחנון

ארך אפים

ורב־חסד ואמת:

נצר חסד לאלפים

נשא עון ופשע וחטאה

ונקה לא ינקה

פקד / עון אבות

על־בנים ועל־בני בנים

ויאמר יהוה

הנה מקום אתי

ונצבת על־הצור:

והיה בעבר כבדי

ושמתיך בנקרת הצור

ושבתי כפי עליך עד־עברתי:

והסרתי את־כפי

וראיתי את־אחרי

על־שְׁלִישִׁים וְעַל־רִבְעִים:

ירידת משה מההר וקרן עור פניו

וַיֹּמַר מֹשֶׁה
וַיִּקְדֹּ אֶרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ:

וַיְהִי בְרֹדֶת מֹשֶׁה מִהָר מִתַּר סִינִי
וּשְׁנֵי לַחַת הָעֵדֻת בִּיד־מֹשֶׁה
בְּרֹדֶתוֹ מִן־הָהָר

בקשת משה ילך נא בקרבנו

וּמֹשֶׁה לֹא־יָדַע
כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אֵתוֹ:

וַיֹּאמֶר

אִם־נָא מִצָּאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי
יִלְכֶּנָּה אֲדֹנָי בְּקִרְבִּנוֹ
כִּי עַם־קָשָׁה־עֶרְףְּ הוּא
וְסִלְחָתְךָ לְעוֹנָנוּ וּלְחַטֹּאתֵנוּ
וְנִחַלְתָּנוּ:

וַיֵּרָא

אַהֲרֹן

וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

אֶת־מֹשֶׁה

וַהֲגִה קָרַן עוֹר פָּנָיו

וַיִּירָאוּ מִגִּשֶׁת אֱלֹהֵיוֹ:

וַיֹּאמֶר

הִנֵּה אֲנִכִּי לִפְנֵי כְּרִית
נִגַּד כָּל־עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה וּפְלֹאֶת
אֲשֶׁר לֹא־נִבְרָאוּ בְּכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם
וְרָאָה כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בִּקְרָבִי
אֶת־מַעֲשֶׂה יְהוָה כִּי־עוֹרָא הוּא
אֲשֶׁר אָנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ:

וַיִּקְרָא אֱלֹהִים מֹשֶׁה

וַיֵּשְׁבוּ אֵלָיו

אַהֲרֹן

וְכָל־הַנְּשָׁאִים בְּעֵדָה

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם:

[כאן שמור.. עד לא תבשל גדי בחלב אמו. הם דברי הברית]

וְאַחֲרֵיכֵן נִגְשׂוּ כָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

וַיֵּצֵאֻם

אֶת כָּל־אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵתוֹ בְּהָר סִינִי:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

כְּתַב־לְךָ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה

כִּי עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אֶתְךָ בְּרִית וְאֶת־יִשְׂרָאֵל:

וַיְכַל מֹשֶׁה מִדְּבַר אֱתָם

וַיֵּתֵן עַל־פָּנָיו מִסּוּהָ:

וּבִבְא מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לְדַבֵּר אֵתוֹ

יָסִיר אֶת־הַמִּסּוּהָ עַד־צֹאתוֹ

מ' יום וכתובת הלוחות

וַיְהִי־שֵׁשׁ עַם־יְהוָה

אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה

לָחֶם לֹא אָכַל

וּמַיִם לֹא שָׁתָה

וַיִּכְתֹּב עַל־הַלְּחָת

אֶת דְּבָרֵי הַבְּרִית

עֲשֶׂת הַדְּבָרִים:

וַרְאוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־פָּנָי מֹשֶׁה

כִּי קָרַן עוֹר פָּנָי מֹשֶׁה

וַהֲשִׁיב מֹשֶׁה אֶת־הַמִּסּוּהָ עַל־פָּנָיו

עַד־בֹּאוֹ לְדַבֵּר אֵתוֹ:

ו: ובחורב הקצפתם את יי

ובחורב הקצפתם את־יהוה
ויתאנף יהוה בכם להשמיד אתכם:

בעלתי הרהר
לקחת לוחת האבנים
לוחת הבליה אשר־פרת יהוה עמכם
ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה
לחם לא אכלתי
ומים לא שתיתי:
ויתן יהוה אלי את־שני לוחת האבנים
כתבים באצבע אלהים
ועליהם ככל־הדברים אשר דבר יהוה עמכם
בהר מתוך האש ביום הקהל:
ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה
נתן יהוה אלי את־שני לוחת האבנים לחות הבקית:

ויאמר יהוה אלי
קום רד מהר מזוה
כי שחת עמך אשר הוצאת מצרים
סרו מהר מזה־דרך אשר צויתם
עשו להם מסכה:

ויאמר יהוה אלי לאמר
ראיתי את־העם הזה
והנה עסק־הערף הוא:
הרף ממני ואשמידם
ואמחה את־שקם מתחת השמים
ואעשה אותך לגוי־עצום ורב ממנו:

ואפן נא־ל מזה־הר
וההר בער באש
ושני לוחת הבליה על שתי ידי:
ונא־א
והנה חטאתם ליהוה אלהיכם
עשיתם לכם עגל מסכה
סרתם מהר מזה־דרך אשר־צוה יהוה אתכם:
ואתפש בשני הלוחת
ואשלכם מעל שתי ידי
ואשברם לעיניכם:

ואתנפל לפני יהוה כראשונה

ארבעים יום וארבעים לילה
לחם לא אכלתי
ומים לא שתיתי
על כל־חטאתכם אשר חטאתם
לעשות הרע בעיני יהוה להכעיסו:
כי יגדתי מפני האל והחממה
אשר קצף יהוה עליכם להשמיד אתכם
וישמע יהוה אלי גם בפעם ההוא:

ובאהרן התאנף יהוה מאד להשמידו
ואתפלל גם־בעד אהרן בעת ההוא:

ואת־חטאתכם אשר־עשיתם
את־העגל
לקחתי ואשרף אתו / באש
ואכלת אתו טחון היטב
עד אשר־דק לעפר
ואשלוך את־עפרו
אל־הנחל הירד מזה־הר:

ט: ואתנפל לפני יי

ואתנפל לפני יהוה
את ארבעים היום ואת־ארבעים הלילה אשר התנפלתי
כי־אמר יהוה להשמיד אתכם:

ואתפלל אל־יהוה
ואמר
אֲדַנִּי יְהוָה
אל־תשחת עמך ונחלתך
אשר פדית בגדלך
אשר־הוצאת מצרים ביד חזקה:
זכל לעבדך לאברהם ליצחק וליעקב
אל־תפן אל־קשי העם הזה
ואל־רשעו ואל־חטאתו:
פניאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם
מבלי יכלת יהוה
להביאם אל־הארץ אשר־דבר להם
ומשנאתו אותם
הוציאם להמתם במדבר:
והם עמך ונחלתך
אשר הוצאת בכחך הגדל ובזרעך הנטייה:

בבלי תענית דף ל עמוד ב. בבא בתרא קכא, א

בשלמא יום הכפורים - משום דאית ביה סליחה ומחילה,
יום שניתנו בו לוחות האחרונות.

רש"י

שניתנו בו לוחות אחרונות - שבשבעה עשר בתמוז ירד
משה מן ההר תחלה ושיבר את הלוחות, ובשמונה עשר
טחן את העגל, ודן את הפושעים, ועלה למרום, נשתהה
שם שמונים יום, ארבעים יום עמד בתפלה, דכתיב
(דברים ט) ואתנפל לפני ה' ארבעים יום וארבעים לילה,
וארבעים יום עמד כבראשונה, חשוב משבעה עשר בתמוז
עד יום הכפורים - והווי להו שמונים יום: שנים עשרה
שנשתיירו מתמוז שהוא חסר, ושלושים דאב, ותשעה
ועשרים דאלול - הרי אחד ושבועים, ותשעה דתשרי - הרי
שמונים יום, וליל צום השלים כנגד לילו של שבעה עשר
תמוז דלא הוה בחושבניה, דהא נפק ליה כבר בשעה
שעלה - השתא הוי להו שמונים שלמין, לילה ויום, ובוקר
יום כפור ירד, שהוא עשרה בתשרי, ואותו היום נקבע
ליום כפור - להודיע שמחל וניחם על הרעה אשר דבר
לעשות לעמו, ועל כן נקבע צום כפור בעשרה בתשרי, כך
שמעת.

רשב"ם מסכת בבא בתרא דף קכא עמוד א

יום שניתנו בו לוחות האחרונות - כדתניא בסדר עולם
משה עלה בששה בסיון לקבל לוחות הראשונות וירד בי"ז
בתמוז דהיינו בסוף ארבעים יום עלה בי"ח ובקש רחמים
בשביל עון העגל שנא' ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום
ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד
אתכם (דברים ט) ובאותה שעה נתרצה הקדוש ברוך הוא
לישראל ואמר לו למשה פסל לך שני לוחות אבנים
כראשונים וירד בכ"ח באב ופסל שני לוחות אבנים
כדכתיב ויפסול שני לוחות אבנים כראשונים וישכם משה
בבקר ועלה בכ"ט באב ועשה עוד מ' יום מל' באב עד י'
בתשרי שנאמר ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים
ארבעים וגו' בי' בתשרי הוא יום הכפורים נתרצה המקום
בשמחה לישראל ואותו היום ירד משה והלוחות בידו.

מדרשים

סדר עולם רבה פרק ו

א.

ביום השביעי אחר עשרת הדברות עלה משה להר,
שנאמר וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת
ימים (שמות כד טז), לטהרו למשה, ויקרא אל משה ביום
השביעי מתוך הענן וגו'.

ב.

ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר ויהי משה בהר
ארבעים יום וארבעים לילה (שמות כ"ד י"ח).

ג.

בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות.

י: לוחות שניות

בַּעַתְּ הָהוּא אָמַר יְהוָה אֵלַי

פֶּסֶל־לִי שְׁנֵי־לוחות אֲבָנִים כְּרָאשֹׁנִים

וְעָלָה אֵלַי הָהָרָה

וְעָשִׂיתָ לִּי אֲרוֹן עֹץ:

וְאָכַתָּב עַל־הַלָּחֹת

אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלָּחֹת הָרָאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ.

וְשָׂמְתָם בְּאֲרוֹן:

וְאָעֵשׂ אֲרוֹן עֹצֵי שִׁטִּים

וְאָפֶסֶל שְׁנֵי־לוחות אֲבָנִים כְּרָאשֹׁנִים

וְאָעַל הָהָרָה

וְשָׁנָה הַלָּחֹת בִּידִי:

וַיִּכְתֹּב עַל־הַלָּחֹת כַּמִּכְתָּב הָרָאשֹׁנִים

אֶת עֲשֹׂרַת הַדְּבָרִים

אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בְּהָר מְתוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקֹּהֵל

וַיִּתְּנֶם יְהוָה אֵלַי:

וְאָפֵן וְאָרַד מִן־הָהָר

וְאָשֵׁם אֶת־הַלָּחֹת בְּאֲרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי

וַיְהִיו שָׁם כַּאֲשֶׁר צֻוֵּי יְהוָה:

[כאן עוד פעמים שהכעיסו אותו בתבערה וכו' ובמעשה
המרגלים]

יא: ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים

וְאֲנֹכִי עֹמַדְתִּי בְּהָר כִּימֵים הָרָאשֹׁנִים

אֲרִבְעִים יוֹם וְאֲרִבְעִים לַיְלָה

וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפֶּעַם הָהוּא

לֹא־אָבָה יְהוָה הַשְׁחִיתָךְ:

משנה

משנה תענית פרק ד משנה ו

בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות

תלמוד בבלי

אל ה' וגו' וכתוב וישב משה אל ה' ויאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה וגו'.

עשה שם עשרה מן תמוז וכל חדש אב הרי ארבעים יום, עלה בר"ח אלול כשאמר לו פסל לך והיה נכון לבקר וגו' ויפסול וישכם משה בבקר ויעל, עשה שם אלול כלו ועשרה מתשרי וירד בעשור.

והיו ישראל שרוים בתפלה ותענית, ובו ביום נאמר לו למשה סלחתי כדברך, וקבעו הקדוש ברוך הוא יום סליחה ומחילה לדורות שנאמר (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר.

ומיד צוה לו למשה ועשו לי מקדש.

מדרש תנחומא (ורשא) פרשת תרומה

(ח) [כה, ח] ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם אימתי נאמר למשה הפרשה הזו של משכן ביום הכפורים עצמו אף על פי שפרשת המשכן קודמת למעשה העגל, א"ר יהודה בר' שלום אין מוקדם ומאוחר בתורה שנאמר (משלי ה) נעו מעגלותיה לא תדע מטולטלות הן שביליה של תורה ופרשותיה, הוי ביום הכפורים נאמר למשה ועשו לי מקדש, מנין שכן עלה משה בששה בסיון ועשה ארבעי יום וארבעי לילה ועוד עשה ארבעים ועוד עשה ארבעי הרי מאה ועשרים ואתה מוצא שביום הכפורים נתכפר להם ובו ביום א"ל הקדוש ב"ה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם כדי שידעו כל האומות שנתכפר להם מעשה העגל, ולכן נקרא משכן העדות שהוא עדות לכל באי העולם שהקב"ה שוכן במקדשכם, אמר הקדוש ב"ה יבא זהב שבמשכן ויכפר על זהב שנעשה בו העגל שכתוב בו (שמות לב) ויתפרקו העם את כל נזמי הזהב וגו' ולכן מתכפרין בזהב וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב, אמר הקדוש ברוך הוא (ירמיה ל) כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך.

מדרש תנחומא (ורשא) פרשת פקודי

ואימתי נאמר לו למשה לעשות את המשכן ביום הכפורים, לפי שעלה משה להר ג' פעמים ועשה שם מאה ועשרים יום מששה בסיון שעלה לשם עד יום הכפורים שהוא עשרה בתשרי ואותו היום נאמר (שמות לב) וינחם ה' על מעשה העגל, אותו היום אמר לו סלחתי כדברך, ואותו היום נאמר לו ועשו לי מקדש (שם / שמות / כה) ובו ביום אמר לו וסלחת לעווננו ולחטאתנו ונחלתנו (שם / שמות / לד), היום הזה תנחילנו סליחה לדורות, ובו ביום אמר לו הקדוש ברוך הוא כי ביום הזה יכפר עליכם (ויקרא טז), ועשו את המשכן בחדוה ובשמחה,

תנא דבי אליהו אליהו זוטא פרשה ד

שנו חכמים, הוי עלוב לכל אדם, ולאנשי ביתך יותר מלכל העם, ומנין, תדע לך שכן, צא ולמד מהקב"ה שהיה עניו לעמו במקום אחד בשנים ובשלשה, ולא הלך עמהם בדרכיהם, ולא שפטן בעונותיהן, אלא היה להן עניו,

ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם אתם חטאתם וגו' (שמות לב ל), עלה בשמנה עשר בתמוז, וביקש רחמים על ישראל, דכתיב ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' וגו' (דברים ט כה).

ה. באותה שעה נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל ואמר למשה לפסול לוחות שניות ולעלות, שנאמר בעת ההוא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשנים ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ (דברים י א),

ו. ירד בעשרים ושמנה באב ופסל שני לוחות, שנאמר ויפסל שני לוחות אבנים כראשנים וישכם משה בבקר וגו' (שמות לד ד).

ז. ועלה בעשרים ותשעה באב ונשנית לו תורה פעם שניה, שנאמר ואנכי עמדתי בהר כימים הראשנים ארבעים יום וארבעים לילה וגו' לא אבה ה' השחיתך (דברים י י), כימים הראשנים, מה הראשונים מרוצין, אף שניים מרוצין, אמור מעתה אמצעיים בכעס.

ח. ירד בי' בתשרי והוא היה יום הכיפורים, ובישרם שנתרצה לפני המקום, שנאמר וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו (שמות לד ט), לפיכך נתקיים יום חוק וזכרון לדורות, שנאמר והיתה זאת לכם לחקת עולם (ויקרא טז לד).

ט. ויהי ברדת משה וגו', וישבו אליו וגו', ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצום וגו' (שמות לד), מה צום, צום לעשות את המשכן.

מדרש תנחומא (ורשא) פרשת כי תשא

פסל לך, אימתי ירד משה מן ההר?

אמר רבי יהודה בר שלום: ק"כ יום עשה משה אצל הקדוש ברוך הוא.

כיצד? בחדש השלישי לצאת בני ישראל וגו', בששה בחדש נתן להם עשרת הדברות.

וכתיב בו ומשה עלה אל האלהים, ועשה שם ארבעים יום כ"ד מסיון וי"ו מתמוז הרי מ' יום.

ירד בי"ז בתמוז ראה את העגל ושבר את הלוחות ורדה את הסרוחין י"ח וי"ט,

וחזר ועלה בעשרים שנאמר ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם אתם חטאתם חטאה גדולה ועתה אעלה

ומנין, תדע לך שכן, ממאה ועשרים יום מיום שניתנה תורה תמימה לישראל ועד יום הכיפורים.

ארבעים יום הראשונים שעלה משה להר סיני, להביא תורה לעמו, אילמלי ענוה, לא ניתנה תורה לישראל, משלו משל, למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שקידש אשה, והיה אוהבה אהבה גמורה, שלח והביא אדם אחד לעשות לו שליח בינו לבינה, והראהו את כל החופות שלו, ואת כל החדרים שלו, ואת כל הסתרים שלו, אמר לו, לך ואמור לאותה אשה, אני איני צריך לך כלום, אלא עשי לי חופה קטנה, כדי שאבוא ואדור עמך, כדי שידעו עבדי ובני ביתי, שאני אוהבך אהבה גמורה, ועד שהמלך עוסק במידות החופות, ולצוות שליח במתנות מרובות לשגר לאשה, באו ואמרו לו, זינתה אשתך עם אחר, מיד המלך הניח הכל מידו, והשליח נדחף לאחוריו, ויצא מבוהל מלפני המלך, שנאמר עד שהמלך במסיבו וגו' (שה"ש = שיר השירים = א' י"ב).

ברוך שאמר והיה העולם, ברוך הוא, ברוך אומר ועושה, ברוך גזור ומקיים, ברוך עושה בראשית, ברוך שזכר את הראשונות והעביר את האחרונות, שאילו לא זכר את הראשונות והעביר את האחרונות, היה לו שיאמר, נרדי נתן סריו, ואמר נרדי נתן ריחו (שם / שיר השירים א' /). כיון שקיבלו ישראל מלכותו של הקדוש ברוך הוא ואמרו, כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד ז'), לכך נאמר, נרדי נתן ריחו, ולא נרדי נתן סריו.

ר' ישמעאל בן אלעזר אומר, בשעה שקיבלו ישראל מלכותו של הקדוש ברוך הוא ואמרו, כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, ירדו ששים ריבוא מלאכי שרת והניחו בראש כל אחד ואחד מישראל שני כתרים, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, שני כתרים מכתרו של אדם הראשון, שנאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' (שם / שמות / י"ט ו'), ובשעה שסרחו במעשה העגל, ירדו מאה ועשרים ריבוא מלאכי חבלה ונטלו מהם, שנאמר ויתנצלו בני ישראל וגו' (שם / שמות / ל"ג ו'), יכול לעולם ת"ל ופדויי ה' ישובו ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם (ישעיה ל"ה י'), שמחת עולם בלבם לא נאמר, אלא על ראשם, מלמד שעתיד הקדוש ברוך הוא להחזיר כל כתריהן של ישראל לימות המשיח ולעולם הבא, לכך נאמר ושמחת עולם על ראשם.

ומה היתה מחשבה שהיתה בדעתו של הקדוש ברוך הוא, כך היה בדעתו, שכל אומה ומלכות שיבואו ויקבלו את התורה, יהו חיים וקיימים לעולם ולעולמי עולמים, שנאמר והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות (שם / שמות / ל"ב ט"ז), אל תיקרי חרות אלא חירות, אין לך בן חורין אלא מי שאין מלאך המות שולט בו, שנאמר ממתנה נחליאל ומנחליאל במות (במדבר כ"א י"ט), ממתן תורה נחלו עבודה זרה, ומעבודה זרה שעבדו בא עליהן מלאך המות, שנאמר אני אמרתי אלהים אתם וגו' (תהלים פ"ב ו'), חבלתם מעשיכם, אכן כאדם תמותון וגו' (שם / תהלים פ"ב ז').

ובאהרן מה כתב בו ומה נאמר בו, תורת אמת היתה בפיהו וגו' (מלאכי ב' ו'), וכי תעלה על דעתך שאהרן עובד עבודה זרה היה, הוא לא עיכבן אלא כדי שיבא משה. ויש אומרים כדרך שעשה יעקב אבינו, קיים יעקב אבינו את התורה קודם שתינתן (לפניו) [לבניו], שנאמר ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר וגו' (בראשית ל"ה ד'), מה שכרה של אותה מצוה, ויסעו ויהי חתת אלהים וגו' (שם / בראשית ל"ה ה'), לכך נתכוון אהרן, וקיים את התורה קודם שתינתן לישראל, אף על כי / פי / כן העלה עליו הכתוב כאילו עבד עבודה זרה, שנאמר ויגף ה' את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן (שמות ל"ב ל"ה).

אמרו, כשירד משה מהר סיני וראה את הסרחון שסרחו ישראל במעשה העגל, נסתכל בלוחות וראה שפרח כתב מעליהן, ושיברן תחת ההר, מיד נתאלם, שוב לא היה יכול להשיב דבר, מאותה שעה נגזרה גזירה על ישראל, שילמדו אותה מתוך הצער ומתוך השעבוד ומתוך הטילטול ומתוך הטירוף ומתוך הדחק ומתוך שאין להן מזונות, בשכר אותו הצער, עתיד הקדוש ברוך הוא לשלם להן שכרן לימות המשיח ולעולם הבא, שנאמר הנה ה' אלהים בחזק יבוא וזרעו מושלה לו הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו (ישעיה מ' י'), ובקבלה הוא אומר, מי הקדימני ואשלם וגו' (איוב מ"א ג'), לטובתי נשברה רגל פרתי, כדי שתהא משכורתי שלימה.

ארבעים ימים האמצעיין נטל משה את האהל ויצא לו חוץ למחנה, שנאמר ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה וגו' (שמות ל"ג ז'), והיו ישראל נוהגין אבילות בעצמן כל אותן הימים, עד שנתגלה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, ופתח לו פתח של רחמים, ואמר הקדוש ברוך הוא למשה, משה, מה עושין אותן עניים, מנודין לרב מנודין לתלמיד, מנודין לי מנודין לך, חזור בך והיכנס למחנה, שנאמר ודבר ה' פנים אל פנים (שם / שמות / ל"ג / י"א), איני יודע מקרא זה מה הוא אומר, כשהוא אומר, ושב אל המחנה (שם / שמות / ל"ג /), מלמד שהתיר לו את נדרו, והכניס את האהל למחנה. משלו משל, למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שכעס על בנו, והיה אחד מגדולי מלכות יושב לפניו, אמר לו, ריקא, אילמלי פלוני אוהבי יושב לפני, כבר היכיתך מכות גדולות, לכך נדמה משה באותה שעה, שנאמר ויחל משה את פני ה' אלהיו וגו' למה יאמרו מצרים לאמר וגו' זכור לאברהם ליצחק וליעקב עבדיך וגו' (שם / שמות / ל"ב י"א עד גמירא), מיד היה להן עניו, שנאמר וינחם ה' על הרעה וגו' (שם / שמות / ל"ב /).

ארבעים ימים האחרונים שעלה משה שנייה להר סיני להביא תורה לעמו, (וגזרו) [גזרו] ישראל יום צום יום תענית, יום האחרון שבכולם שהוא סוף ארבעים, גזרו תענית ולנו בתעניתם, כדי שלא ישלוט בהם יצר הרע, ולמחרת השכימו ועלו לפני הר סיני, הן בוכין לקראת

משה, ומשה בוכה לקראתם, עד שעלתה אותה בכייה למרום, באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקדוש ברוך הוא עליהן, ובישרה אותן רוח הקודש בשורות טובות ונחמות, ואמר להן, בניי, נשבע אני בשמי הגדול שלי, שתהא לכם בכייה זו בכיית שמחה, ויהיה לכם יום זה יום סליחה וכפרה ומחילה, לכם ולבניכם ולבני בניכם עד סוף כל הדורות.

פרקי דרבי אליעזר פרק מו

רבי יהושע בן קרחה אומר: ארבעים יום עשה משה בהר, קורא במקרא ביום ושונה במשנה בלילה. ולאחר ארבעים יום לקח את הלוחות וירד אל המחנה. ובשבעה עשר בתמוז שבר את הלוחות, והרג את ליטי ישראל, ועשה ארבעים יום במחנה עד ששרף את העגל וכתתו בעפר הארץ, והרג את כל אשר נשק לעגל, והכרית עבודה זרה מישראל, והתקין כל שבט במקומו. ובראש חדש אלול אמר הקדוש ברוך הוא למשה עלה אלי ההר [דברים י, א]. והעבירו שופר בכל המחנה, שהרי משה עולה להר, שלא יטעו עוד אחר העבודה זרה. והקדוש ברוך הוא נתעלה אותו היום באותו שופר, שנאמר [תהלים מז, ו] עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר. ועל כן התקינו חכמים שהיו תוקעין בשופר בראש חדש אלול בכל שנה ושנה: רב כהנא אומר הלוחות לא נבראו מן הארץ אלא מן השמים, מעשה ידיו של הקדוש ברוך הוא, שנאמר [שמות לב, טז] והלחת מעשה אלהים המה, המה הלוחות שהיו מקדם. והמכתב מכתב אלהים הוא [שם], הוא המכתב שהיה מקדם. חרות על הלחת [שם], אל תקרי חרות אלא חרות. וכשאמר הקדוש ברוך הוא למשה פסל לך שני לחת אבנים וגו' [שם לד, א], מחצב של סנפירינון נברא למשה בתוך אהלו וחצבן, שנאמר [שם לד, ד] ויפסל שני לחת אבנים כראשנים. עלה משה עם הלוחות ועשה ארבעים יום בהר, יושב לפני הקדוש ברוך הוא כתלמיד שיושב לפני רבו, קורא בדת מקרא ביום, ושונה בדת משנה בלילה. אמרו לו מלאכי השרת, משה, לא נתנה התורה אלא למעננו. חזר משה ואמר להם כתיב בתורה [שם כ, יב] כבד את אביך ואת אמך, וכי יש לכם אב ואם. ועוד כתיב בתורה [במדבר יט, ד] אדם כי ימות באהל, מה שאין ביניכם מקרה מות. ולא נתנה אלא בשבילנו. וחשו ולא ענו עוד. מכאן אמרו עלה משה בחכמתו אל העליונים, והוריד עז מבטחן של מלאכי השרת, שנאמר [משלי כא, כב] עיר גברים עלה חכם וירד עז מבטחה. ראו מלאכי השרת שנתן הקדוש ברוך הוא תורה למשה, עמדו גם הם ונתנו לו מתנות, אגרות ופתקין של רפואות לבני אדם, שנאמר [תהלים סח, יט] עליית למרום שביט שבי: בן בתיא אומר ארבעים יום עשה משה בהר, דורש בדברי תורה וחוקר באותיותיה. ולאחר ארבעים יום לקח את התורה וירד בעשור לחדש השביעי ביום הכפורים, והנחילה לישראל לחק עולם, שנאמר [ויקרא טז, לד] והיתה זאת לכם לחקת עולם: רבי זכריה אומר קראו בתורה ומצאו כתוב בה ועניתם את נפשתיכם [שם כג, כז], ובו ביום העבירו שופר בכל המחנה שיצומו כל העם

מאיש ועד אשה מגדול ועד קטן. ואלולי יום הכפורים לא היה העולם עומד, שיום הכפורים מכפר בעולם הזה ובעולם הבא, שנאמר [שם לב] שבת שבתון הוא לכם. שבת העולם הזה, שבתון העולם הבא. ואפלו כל המועדים עוברים יום הכפורים אינו עובר. שיום הכפורים מכפר על הקלות ועל התמורות, שנאמר [שם טז, ל] כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' מכל חטאתיכם, מחטאתיכם אין כתיב, אלא מכל חטאתיכם: יום שנתנה תורה אמר סמאל [נ"א: שטן] לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, על כל הרשעים נתת לי רשות, ועל הצדיקים אין אתה נותן לי רשות. אמר לו הרי יש לך רשות עליהן ביום הכפורים אם יש להם חטא, ואם לאו אין לך עליהן רשות. לפיכך נותנים לו שחד ביום הכפורים, שלא לבטל קרבן של ישראל, שנאמר [שם ח] גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל, גורלו של הקדוש ברוך הוא קרבן עולה, וגורלו של עזאזל שער חטאת. וכל עונותיהם של ישראל היה עליו, שנאמר [שם כב] ונשא השעיר עליו את כל עונותם. ראה סמאל [נ"א: השטן] שלא נמצא בהם חטא ביום הכפורים, אמר לפניו רבונו של עולם, יש לך עם אחד בארץ במלאכי השרת בשמים. מה מלאכי השרת אין להם קפיצין, כך הם ישראל עומדים על רגליהם ביום הכפורים. מה מלאכי השרת אין להם אכילה ושתיה, כך ישראל אין להם אכילה ושתיה ביום הכפורים. מה מלאכי השרת נקים מכל חטא, כך ישראל נקים מכל חטא ביום הכפורים. מה מלאכי השרת שלום מתוך ביניהם, כך הם ישראל שלום מתוך ביניהם ביום הכפורים. והקדוש ברוך הוא שומע עתירתן של ישראל מן הקטגור שלהם, ומכפר על המזבח ועל הכהנים ועל כל עם הקהל למגדול ועד קטן, שנאמר [ויקרא טז, לג] וכפר את מקדש הקדש: אמר משה ביום הכפורים אראה כבודו של הקדוש ברוך הוא, ואחר כך אני מכפר על עונותיהם של ישראל. אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, הראני נא את כבודך [שמות לג, יח]. אמר לו הקדוש ברוך הוא, משה, אין אתה יכול לראות את כבודי, שלא תמות, שנאמר [שם כ] כי לא יראני האדם וחי. אלא למען השבועה שנשבעתני לך והשם שהודעתני לך, אני אעשה רצונך. עמד בפתח המערה ואני אעביר לפניך את המלאכים המשרתים לפני, שנאמר [שם יט] ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך. וכשאמה שומע את השם שהודעתני לך, שם אני עומד לפניך, ועמד בכתך ואל תפחד, שנאמר [שם] וחתת את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם. אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, הרי אנו משרתים לפניך ביום ובלילה ואין אנו יכולין לראות את כבודך, וזה ילוד אשה רוצה לראות את כבודך. ועמדו עליו בזעף ובבהלה להמיתו והגיעה נפשו עד מות. מה עשה הקדוש ברוך הוא, נגלה עליו בענן, שנאמר [שם לד, ה] וירד ה' בענן. וזו ירידה שביעית. וספך עליו הקדוש ברוך הוא בכף ידו שלא ימות, שנאמר [שם לג, כב] והיה בעבר כבודי ושמתיו בנקרת הצור ושכתי כפי. וכשעבר הסיר הקדוש ברוך הוא את כף ידו מעליו, וראה אחורי השכינה, שנאמר [שם כג] והסרתי את כפי. התחיל משה צועק

רא"ש מסכת ראש השנה פרק ד

תנא בפרקי דרבי אליעזר פרק מ"ו רבי יהושע בן קרחה אומר ארבעים יום עמד משה בהר קורא מקרא ביום ושונה משנה בלילה לאחר ארבעים יום ושרר את הלוחות בשבעה עשר בתמוז ועשה ארבעים יום במחנה(ט) והרגו הלויים את ישראל ושרף את העגל והכרית ע"ז מישראל והתקין כל שבט ושבט במקומו. בראש חדש אלול אמר הקדוש ברוך הוא למשה עלה אלי ההרה והעבירו שופר בכל המחנה שהרי משה עלה להר שלא יטעו עוד בע"ז והקב"ה נתעלה באותו שופר שנאמר עלה אלהים בתרועה וגו'. ולכך התקינו חכמים שיהו תוקעין שופר בראש חדש אלול בכל שנה ושנה כדי להזהיר את ישראל שישבו בתשובה שנאמר אם יתקע שופר בעיר וגו' וכדי לערבב את השטן שלא להשטין על ישראל ע"כ.

וכן נהגו באשכנז לתקוע כל חדש אלול בקר וערב אחר התפלה.

ונראה לי דטעות סופר בפרקי דרבי אליעזר מה שכתב ועשה ארבעים יום במחנה שהרי בהר היה שלשה פעמים ארבעים יום ובשבעה עשר בתמוז שבר את הלוחות ודן את ישראל ובשמונה עשר עלה וירד בתשעה ועשרים באב ובר"ח אלול עלה.

(ולשונו נעתק בטור סימן תקפ"א, ולא העתיק ענין הט"ס בפדר"א).

תוספות מסכת שבת דף פט עמוד א

לסוף מ' יום אני בא - פירש בקונטרס דאותו יום שעלה בו אינו מן המנין והוא היה אומר להם מ' יום שלימים יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו שהרי ז' בסיון עלה נמצא יום מ' היה ב"ז בתמוז ואין נראה לר"י בן רבינו מאיר דבהדיא משמע בפ"ק דיומא (דף ד.) דיום עלייה מן המנין דקאמר התם בשלמא לר"ע משכחת להו דבי"ז בתמוז נשתברו הלוחות כ"ד דסיון ושיתסר דתמוז מלו להו מ' יומין ובשיבסר בתמוז נחת אלמא חשיב יום עלייה ואיכא מ' יום ומ' לילה כשתחשוב לילה שאחר היום ועוד אם לא תחשוב יום עלייה לא ישלמו מ' ימים אחרונים עד אחר יום הכפורים ושלמו ביוה"כ שאז א"ל הקדוש ברוך הוא למשה סלחתי כדברך גם מה שפרש"י בפרשת כי תשא שבי"ט בתמוז עלה קשה לר"י שאז לא תמצא ששלמו מ' ימים אחרונים ביום הכפורים.

תוספות מסכת בבא קמא דף פב עמוד א

עלה בחמישי לקבל לוחות האחרונות וירד בשני ונתרצה לו המקום ולפי שהיה עת רצון באותה עלייה וירידה קבעו בשני וחמישי ולכך נמי נהגו להתענות בב' וה' ואף ע"פ שעלה בהשכמה כדכתיב (שמות לד) ועלית בבקר שדומה שכל העליות היו בבקר ולא בלילה ולא תמצא כ"א מ' יום חסירים לילה אחד אין להקפיד בכך ולפי סדר עולם נמי כן הוא דתניא בסדר עולם נמצא עלה בו' בסיון

בקול גדול ואמר, ה' ה' אל רחום וחנון [שם לד, ו]. אמר משה לפניו, סלח נא לעוונותיהם של ישראל על מעשה העגל. ואילו אמר משה סלח נא לעוונותיהם של ישראל עד סוף כל הדורות, היה עושה כן, לפי שהיתה שעת רצון. וכן הוא אומר [ישעיה מט, ח] בעת רצון עניתיך. אלא אמר סלח נא לעוונותיהם של ישראל על מעשה העגל. אמר לו הקדוש ברוך הוא הרי כדברך עשיתי, שנאמר [במדבר יד, כ] ויאמר ה' סלחתי כדברך.

ראשונים**רש"י שמות פרק לג**

ושב אל המחנה - לאחר שנדבר עמו, היה משה שב אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד. והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן ולא יותר, שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות, ובשמונה עשר את העגל ודן את החוטאים, ובתשעה עשר עלה, שנאמר (שמות לב ל) ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו', עשה שם ארבעים יום ובקש רחמים, שנאמר (דברים ט יח) ואתנפל לפני ה' וגו', ובראש חדש אלול נאמר לו (שמות לד ב) ועלית בבקר אל הר סיני, לקבל לוחות האחרונות, ועשה שם ארבעים יום, שנאמר בהם (דברים י י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו', מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון, אמור מעתה אמצעיים היו בכעס. בעשרה בתשרי נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל בשמחה ובלב שלם, ואמר לו למשה סלחתי כדברך, ומסר לו לוחות אחרונות. וירד והתחיל לצוותם על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן, ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד:

(זה על פי תנחומא תשא)

רש"י דברים פרק ט

(יח) ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום - שנאמר (שמות לב, ל) ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה. באותה עלייה נתעכבתי ארבעים יום. נמצאו כלים בכ"ט באב. שהוא עלה בשמונה עשר בתמוז, ש בו ביום נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל ואמר לו למשה (דברים י, א) פסל לך שני לוחות, עשה עוד ארבעים יום, נמצאו כלים ביום הכפורים. בו ביום נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל בשמחה ואמר לו למשה (במדבר יד, כ) סלחתי כדברך. לכך הוקבע למחילה ולסליחה. ומנין שנתרצה ברצון שלם, שנאמר בארבעים של לוחות אחרונות (דברים י, י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים, מה הראשונים ברצון אף אחרונים ברצון, אמור מעתה אמצעיים היו בכעס:

(זה על פי סדר עולם)

ואינו נכון בעיני, כי מה טעם להזכיר זה בכאן באמצע הפרשה, ודברי רבותינו בכל המדרשים שעשה משה זה בעבור חטא העגל, דרש משה, מנודה לרב מנודה לתלמיד, וכמו שהזכיר רש"י (שם) אני בכעס ואתה בכעס א"כ מי יקרבם. ואם היה הוצאת האהל אחרי יוה"כ, הנה גם הקדוש ברוך הוא גם משה ברצון היו.

אבל הנראה כי ביום רדתו בי"ז בתמוז שרף העגל ודן עובדיו, ויהי ממחרת אמר להם שיעלה אל ה' לכפר עליהם, ועלה אל ההר ששם הכבוד, וזהו וישב משה אל ה' (לעיל לב לא), והתפלל תפלה קצרה אנא חטא העם הזה, והשם ענה אותו מי אשר חטא לי, ועתה לך נחה את העם, והחל בהם הנגף (פסוקים לג - לה), וצוה לו לך עלה מזה אתה והעם (פסוקים א - ג), והוא הגיד זה לישראל, ויתאבלו ויתנצלו את עדים (פסוקים ד - ו). אז ראה משה כי הדבר ארוך מאד ולא ידע מה יהא בסופו, ולקח האהל ונטה לו חוץ למחנה (פסוק ז) שתהיה שכינה מדברת לו משם, כי איננה שורה בקרב העם, ואם יהיה האהל בקרב המחנה לא יהיה לו הדבור משם. ואמר (שם) והיה כל מבקש ה', טעם, שיהי' כל מבקש ה' יוצא אליו. והכתוב ישלים לספר (בפסוקים ח - יא) כל מה שהיה בעוד האהל שם עד שהוקם המשכן, והוא מיוה"כ עד אחד בניסן על דעת רבותינו (שבת פז ב):

וראיתי בפרקי רבי אליעזר (פרק מו) רבי יהושע בן קרחה אומר, ארבעים יום עשה משה בהר, קורא בדת מקרא ביום, ושונה בדת משנה בלילה. ולאחר ארבעים יום לקח את הלוחות וירד אל המחנה. בי"ז בתמוז שבר את הלוחות והרג את חוטאי ישראל, ועשה ארבעים יום במחנה עד ששרף את העגל וכתתו כעפר הארץ והכרית עבודה זרה מישראל והתקין כל שבט במקומו. ובר"ח אלול אמר לו הקדוש ברוך הוא עלה אלי ההרה, והעבירו שופר במחנה שהרי משה עלה להר שלא יתעו עוד אחר ע"ז, והקב"ה נתעלה באותו שופר, שנאמר (תהלים מז ו) עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר. וכן התקינו חכמים שיהיו תוקעין בשופר בר"ח אלול בכל שנה ושנה. עד כאן דברי אגדה זו:

ואם כן יהיה ומשה יקח את האהל וכל הפרשה (פסוקים ז - יא) מי"ח בתמוז עד סוף ארבעים ומיוה"כ עד אחד בניסן.

אבל לא יבא זה כהוגן ממה שאמר הכתוב (דברים ט יח יט) ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי וגו', וכתוב (שם ט כה) ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם. ואי אפשר שיהיה כל זה בארבעים יום האחרונים אחר שנאמר לו (להלן לד א) פסל לך ועלה אלי ההרה, כי היו ברצון, וכבר ביטל להשמיד אתכם:

וירד בי"ז בתמוז ושבר הלוחות ובי"ח בתמוז עלה ובקש רחמים עליהם שנאמר ואתנפל לפני ה' מ' יום וגו' ובכ"ט באב נתרצה המקום וירד משה לפסול הלוחות ועשה עוד מ' יום מל' באב עד י' בתשרי ונתרצה המקום וירד משה בי' בתשרי והלוחות בידו באותו יום נתרצה המקום לישראל שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך לפיכך סליחה וכפרה הוא לדורות נמצא דמ' יום אחרונים חסירים לילה שהרי ביום ל' באב עלה בהשכמה וירד ביום הכפורים אם לא תאמר דעברוה לאלול והא דכתיב בפרשת עקב ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים שהן מ' יום ומ' לילה הכי קאמר כימים הראשונים ולא כלילות דאחרונות היו חסירים לילה אחד ואף על גב דאיצטריך כימים לומר מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אבל האמצעיים בכעס הו"מ למיכתב כראשונים וכתוב כימים לומר כימים ולא כלילות ואי להך דרשה לחודא אתא ה"ל למיכתב ואנכי עמדתי בהר מ' יום ותו לא

וא"ת ובסוף כי תשא כתיב ויהי שם עם ה' מ' יום ומ' לילה ובלוחות אחרונות כתיב וי"ל דאימים שהתנפל קאי ולפי שלא פי' מעשה דאולי אכפרה בעד חטאתכם כמה עמד משה בתפלה מפרש לה הכא והא דכתיב בתר הכי ויכתוב על הלוחות היינו אחר אותם מ' יום ומ' לילה דאותם אחרונים היו חסירים לילה.

וא"ת בשלמא לר' יוסי דאמר בשבת פרק רבי עקיבא (דף פז:) דסיון דההיא שתא הוה באחד בשבת ניחא דעלה בה' לפי חשבון דאחד מלא ואחד חסר דיום ל' באב יום ה' הוה אבל לרבנן דאמרי דביום ב' הוה ר"ח סיון נמצא יום ל' באב ביום ו' אם לא נאמר דלרבנן בי"ז בתמוז שרף את העגל ודן החוטאים ובו ביום עלה וביום כ"ח באב ירד בהשכמה ופסל לוחות ובכ"ט באב שהיה יום ה' עלה או נאמר שכ"ט באב ירד ובו ביום עלה ונאמר שהיה אב חסר כדי שיבא יום הירידה ביוה"כ כדאמר ביש נוחלין (ב"ב דף קכא). שבו ניתנו לוחות אחרונות אבל לפי מדרש תנחומא שאומר דבי"ז בתמוז ירד ובי"ח בו שרף את העגל ודן את החוטאים ובי"ט עלה ונמצא יום עלייה של מ' אחרונים באה באלול לא יבא בה' לא לרבנן ולא לר' יוסי וגם לא תמצא ירידה ביום הכפורים אם לא נאמר דעברוה לאלול [ועי' תוס' שבת פט. ד"ה לסוף].

רמב"ן שמות פרק לג

(ז) ומשה יקח את האהל - כתב רש"י (להלן בפסוק יא) הדבר הזה היה משה נוהג מיוה"כ עד שהוקם המשכן, לא יותר, שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות, בי"ח שרף את העגל ודן החוטאים, בי"ט עלה ועשה שם ארבעים יום, בר"ח אלול נאמר לו (להלן לד ב) ועלית בבקר לקבל לוחות שניות ועשה שם ארבעים יום אחרים, בעשרה בתשרי נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל ומסר לו לוחות האחרונות וירד, התחיל לצוות על מלאכת המשכן ועשאוהו באחד בניסן, ומשהוקם המשכן לא נדבר עמו אלא משם. וכן דעת רבי אברהם שהיה כל זה אחר שהוריד את הלוחות השניות, ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

בטהרה ונכנס תשרי בקדושה יום שלשים לאלול, ובו קובעין תשרי, ואותו היום הוא יום טוב של ראש השנה.

ריצב"א

דרשות מהר"ח אור זרוע

ימי תשובה, דאילו בשאר ימות השנה אע"פ שמהפכין גזר דינו של אדם מחמת התשובה, אין מהפכין להצילו מן פורענות ויסורין הנגזרין עליו לגמרי אלא דווקא לרבים מהפכין לגמרי, אבל ב'ימי תשובה מהפכין ממש לפי שתשובה באלול מתקבלת שני' [שה"ש ו'] אני לדודי ודודי לי, ר"ת אלול. ומר"ח אלול צריך אדם ליזהר לקבל תשובה שני' [ירמיה ד'] נירו לכם ניר ואל תזרעו אל הקוצים, אם אדם עושה ניר תחילה אז יצוה לזרוע, כך אם אדם מרגיל עצמו בתשובה אז בר"ה ובי' ימי תשובה יכול לקבל ואל יאמר כשיבא ר"ה אז יקבל. וסדר התשובה תדיר קודם אכילה בהשכמה מה' שעות משחרית עד אכילה יאמר ויתודה וישוב ויתפוש הלב שישוב ולא יעשה עוד, בע"א אין תשובה עולה שני' [משלי כ"ח] מודה ועוזב ירוחם וכן יעשה קודם שיאכל בערב וכן יעשה קודם שישכיב עצמו. וזהו שרגילי' לתקוע מאלול שני' [עמוס ג'] אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, פי' שלא מעצמן חרדו ועיר זה בית הכנסת שני' [תהלים מ"ח] בעיר אלקינו הר קדשו ועכשיו נקרא מעט מקדש. ומשום שני' נירו לכם וגו' כמו כן סמכו לדרוש בהלכות החג קודם החג ל' יום כדי להרגיל. [דרשות מהר"ח או"ז פר' האוינו סימן ל"ב].

קובץ שיטות קסא"י - בבא בתרא א / קובץ שיטות קסא"י / עמוד 279
הודפס מאוצר החכמה

פיוטי רבי פנחס הכהן

טעם תיקע בו יובילון
ילין יושרם לבל יזחילון
[אלול] / כל שלושים ביבוב יגילון
להבטיח [בימו] גם זבולון

פיוטי רבי פנחס הכהן / הכהן, פנחס / עמוד 710
הודפס מאוצר החכמה

חבור התשובה למאירי - משיב נפש מאמר שני פרק ב

אלא שבימים אלו נהגו רבים להוסיף אף בראשונות כמו שנבאר, מפני שזמן זה ראוי להתעורר מאד בכל עניני הערות ובכל מיני תפלות, וכבר בארנו מצד הדרש שראוי להקדים להרבות תפלה ותחנונים ולעורר הלבבות לתשובה קודם ראש השנה, על צד אמרם [מגילה כ"ט ע"ב] דורשין הלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום, וכן בכלם ראוי להקדים ולדרוש בענין היום זמן אחד קודם ליום, כדי להתעורר על עניני היום, ועל זה הצד התפשט המנהג בהרבה מקומות להקדים ולהרבות בתפלה מראש חדש אלול ולהעיר השחר בסליחות, כדי שיהיו מחשבותיהם זכות ונקיות בהגיע היום יצא חדש אלול

ספר היראה - לרבנו יונה גירונדי ז"ל

כללו של דבר לכל זמן, בעת שמחה בפורים ירבה בשמחה ובמשתה, אך שיהיה לבו לשמים שלא יצא מפיו דבר ערוה וניבול פה, בעת עצב עצב, משנכנס אב ממעטין בשמחה, משנכנס אלול עד מוצאי יום"כ יהא חרד וירא מאימת הדין.

אחרונים

עי' גר"א ויעבץ על סדר עולם

מה עשה משה ארבעים יום

מדרש תנחומא (ורשא) פרשת כי תשא

וכן במשה לפי שעסק בתורה נעשה ראש ומלך, שנאמר (דברים לג) ויהי בישראל מלך, ומנין שיגע הרבה בתורה שנאמר ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה, ביום היה הקדוש ברוך הוא מלמדו תורה שבכתב, ובלילה היה מלמדו המשנה על פה.

לסוף כיון שנתן לו את הלוחות ירד ומצא שעשו את העגל מיד שבר את הלוחות ורידה את הסרוחין ובקש עליהם רחמים ולא הניח משה זוית למעלה שלא נתחבט עליה עד שנתרצה לו הקדוש ברוך הוא ואמר משה רבש"ע תן להם לוחות שניות, א"ל הראשונים היו מעשה ידי ואתה שברת אותם ועכשיו אתה עשה אחרים תחתיהם שנא' פסל לך שני לוחות וגו'.

מדרש תהלים (שוחר טוב; בוכר) מזמור יט

[יט, ג] יום ליום יביע אומר. במשה רבינו הכתוב מדבר, שנאמר ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה (שמות לד כח), וכי גם לילה לפני הקדוש ברוך הוא, והכתיב ולילה כיום יאיר (תהלים קלט יב), וכתיב ונוגה כאור תהיה (חבקוק ג ד), וכתיב ונהורא עמיה שרא (דניאל ב כב), וכתיב גם חשר לא יחשיך ממך (תהלים קלט יב), ומנין היה יודע משה רבינו אימתי היה יום ואימתי לילה, שהוא מחשב ארבעים יום וארבעים לילה אצל הקדוש ברוך הוא,

אלא בשעה שהיה הקדוש ברוך הוא מלמדו מקרא, היה יודע שהוא יום, וכשהיה מלמדו משנה, היה יודע שהוא לילה.

ומנין שהקב"ה עוסק במקרא ביום, ובמשנה בלילה, שנאמר דודי צח ואדום (שה"ש ה י), כשהוא עוסק במקרא ביום, פניו צחות כשלג, ואין דודי אלא ארבעה ועשרים ספרים, שכן דודי בגימטריא ארבעה ועשרים, וכשהוא עוסק במשנה בלילות, פניו מאדימות.

ד"א כשהמלאכים מקלסין להקב"ה בקדוש, היה יודע שהוא יום, וכשמקלסין אותו בברוך, היה יודע שהוא לילה.

עד שיאהב את השם בכל נפשו וידבק בו, וזה לא יהיה שלם אם לא יכיר מעשה השם בעליונים ובשפלים וידע דרכיו. וככה אמר הנביא, כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי (ירמ' ט, כג), אז יתברר לו, כי השם עושה חסד משפט וצדקה בארץ (שם), ולא יוכל לדעת השם אם לא ידע נפשו ונשמתו וגופו, כי כל מי שלא ידע מהות נפשו, חכמת מה לו. והנה משה שהתנבא ארבעים שנה במדבר, ועמד בסודות רבות שגלה לו השם בהר סיני, והוא אמר לפני מותו: אתה החלות להראות את עבדך את גדלך (דבר' ג, כד). והנה עתה החל והראה לו גדולת השם. וזהו אמת, כי לגדולתו אין חקר (תה' קמה, ג). לכת אתבן - פירשתיו. ודבר הכתוב באצבע אלהים על מנהג האדם, כי כל חפץ השם בדבר פיו יקום, ופי' דבר פה על דרך משל כמשפט מלכי האדם. וככה כי הוא צוה ונבראו (תה' קמה, ה). ודברי השם נצבים הם בשמים כנגד השפלים. וכן כתוב לעולם ד' דברך נצב בשמים (תה' קיט, פט). והמשכילים יבינו:

ספר מורה נבוכים - חלק ג פרק נא

....

אבל מי שישים כל מחשבתו, אחר שלמותו באלוהיות, והוא נוטה כולו אל האלוה ית', והוא מפנה מחשבתו מזולתו, וישים פעולות שכלו כולם בבחינת הנמצאות, ללמוד מהם ראייה על האלוה ית', לדעת הנהגתו אותם על אי זה צד אפשר שתהיה - הם אשר באו אל בית המלך - וזאת היא מדרגת הנביאים. יש מהם מי שהגיע מרוב השגתו ופנותו מחשבתו מכל דבר זולתי האלוה ית' עד שנאמר בו, "ויהי שם עם יי" - וישאל ויענה, וידבר וידובר עמו במעמד ההוא המקודש; ומרוב שמחתו במה שהשיג, "לחם לא אכל ומים לא שתה" - כי התחזק השכל, עד שנתבטל כל כח עב שבגוף - רצוני לומר, מיני חוש המישוש.

...

אבל בהגיע איש מבני אדם מהשגת האמתיות ושמחתו במה שהשיג לענין שיהיה בו מספר עם בני אדם ומתעסק בצרכי גופו - ושכלו כולו בעת ההיא יהיה עם האלוה ית', והוא לפניו תמיד בלבו - ואף על פי שגופו עם בני אדם, על הדרך שנאמר במשלים השיריים אשר נשאו לאלו הענינים, "אני ישנה ולבי ער - קול דודי דופק וגו'" - זאת המדרגה איני אומר שהיא מדרגת כל הנביאים, רק אומר שהיא מדרגת 'משה רבנו' ע"ה, הנאמר עליו, "ונגש משה לבדו אל יי, והם לא יגשו", ונאמר בו, "ויהי שם עם יי", ונאמר לו, "ואתה פה עמוד עמדי" - כמו שבארנו מעניניו אלו ה'פסוקים'.

כתב הלוחות והתורה

ד"א כשהיה רואה גלגל חמה בא וכורע, היה יודע שהוא לילה, וכשהיה רואה הכוכבים והלבנה והמזלות באים ומשתחווים לפני הקדוש ברוך הוא, היה יודע שהוא יום, שנאמר וצבא השמים לך משתחווים (נחמיה ט ו).

ד"א כשהיה רואה שהמלאכים שוחקים מן לישראל להוריד להם, היה יודע שהוא יום, וכשהיה רואה שהמן יורד, היה יודע שהוא לילה, שנאמר וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו (במדבר יא ט).

דבר אחר כשהיה שומע קריית שמע קודם לתפלה, היה יודע שהוא יום, וכשהיה התפלה קודמת לקריית שמע היה יודע שהוא לילה.

ר' פנחס בשם ר' אבא אמר המלאך שהוא ממונה על התפלה, הוא ממתין עד שמתפללת כניסה אחרונה שבישראל, ועושה מהן עטרה, ונותנה בראשו של הקדוש ברוך הוא, שנאמר ברכות לראש צדיק (משלי י ו), צדיק זה הקדוש ברוך הוא, שכתוב בו צדיק וישר הוא (דברים לב ד), לכך נאמר יום ליום יביע אומר.

שמות רבה (וילנא) פרשת כי תשא פרשה מז

ח ד"א מנין היה משה יודע כמה ימים עשה כתיב ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה, ומנין שאין למעלה לילה שנא' (שם /תהלים/ קלט) גם חושך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה, ומנין היה יודע שנא' (דברים י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וכתוב ואשב בהר, אמור מעתה בשעה שמדבר עמו היה עומד, ובשעה שמסתלק ממנו היה יושב ושונה מה שלמד, נמצאת מקיים ואנכי עמדתי בהר ואשב בהר, בשעה שהיה מדבר עמו היה יודע שהוא יום ובשעה שהיה אומר לו למוד תורתך היה יודע שהוא לילה, וכן דוד אומר (תהלים יט) יום ליום יביע אומר.

פרקי דרבי אליעזר פרק מז

רבי יהושע בן קרחה אומר ארבעים יום עשה משה בָּהָר, קוֹרָא בַּמִּקְרָא בַּיּוֹם וְשׁוֹנֶה בַּמִּשְׁנָה בַּלֵּילָה.

תרגום שיר השירים (מובא בראקאנטי)

בן שריאת כנישתא דבית ישראל למשתעי בשבחיה דמרי עלמא, וכן אמרת, רעותי למפלח ביממא דעטיפ באצטלא כתלג חיור, ועסיק בעשרים וארבע ספרין דאורייתא ופתגמי נבואה וכתבי. ובליילה עסיק בשיתא סדרי משנה.

אבן עזרא שמות פרק לא

(יח) ויתן ריקי מוח יתמהו, מה עשה משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה. ולא ידעו, אם יעמוד שם עם השם כמספר הזה וכפל כפלו שנים, לא יוכל לדעת חלק מאלף ממעשה השם ודרכיו וסוד כל המצות שצוהו, כי יחשבו כי המעשה העיקר. ואיננו, רק הלבב והמעשה, והלבב והלשון להרגיל. וכן כתוב בפיו ובלבבך לעשותו (דבר' ל, יד). וקדמונינו אמרו: רחמנא לבא בעי. ושרש כל המצות

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות פרק ה משנה ה

כבר זכרתי לך בפרק השמיני, שהם לא יאמינו בחידוש הרצון עת אחר עת, אלא שבראשית עשיית הדברים הושם בטבעם שייעשה בהם כל מה שייעשה, בין שהיה הדבר אשר ייעשה - תדיר, והוא הדבר הטבעי, ובין שהיה לעתים רחוקות, והוא המופת. ולפיכך אמר שביום הששי הושם בארץ שתשקע בקורח ועדתו, ובבאר שתוציא המים, ובאתון שתדבר, וכן השאר.

ו"כתב" היא התורה הכתובה לפניו יתעלה, כמו שאמר, ולא נדע איך, והוא אומרו: (שמות כד יב) **"ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם"**.

ו"מכתב" הוא הכתב אשר על הלוחות, כמו שאמר: (שמות לב טז) **"והמכתב מכתב אלהים הוא"**.

ושמא תאמר: ואם המופתים כולם הושמו בטבעי אותם הדברים מששת ימי בראשית - למה יוחדו אלה העשרה?

דע, שהם לא יוחדו לומר שאין שם מופת שהושם בטבע הדברים מששת ימי בראשית זולת אלה, אלא אמר שאלה בלבד היתה עשייתם בין השמשות, ושאר המופתים אמנם הושמו בטבע הדבר אשר נעשו בו בראשית העשותו.

למשל אמר, כי ביום השני, בעת היחלקות המים, הושם בטיבעם שייבקע ים סוף למשה, והירדן ליהושע, וכן לאליהו ואלישע. וביום הרביעי, כשנבראה השמש, הושם בה שתעמוד בזמן פלוני במאמר יהושע לה. וכן שאר המופתים, חוץ מאלה העשרה. והם הושמו בטבע אותם הדברים בין השמשות.